

CONCEPȚIA DESPRE LUME LA VASILE GOLDIȘ

Marțian IOVAN¹

iovanm@uvvg.ro

ABSTRACT. The philosophical outlook on the human being, society and world of Vasile Goldiș (1862–1934) – an important Transylvanian scholar and politician in the Austro-Hungarian Empire and, following the First World War, in the unitary Romanian state, being one of the masterminds of the Great Union of Alba Iulia, 1918 – is presented here. Although Vasile Goldiș is not the author of any treatise or monograph with a philosophical content, his unitary view about the world as a whole deserves to be reminded, and no less the ontological and epistemological significances of the various relationships within this whole. Thus, they and their changes – called with the names became common with the ascent of modernity, as progress, development, transformation – are explained by Goldiș in a systemic, interdisciplinary and multi-factorial standpoint, using an interesting dialectics of particular and universal values. The aspect of man's consciousness is especially highlighted in the dominant spiritualist manner of the time. But hence, Vasile Goldiș has insisted on the unity of ethics and politics and has manifested according to this point of view: he was a militant, I may say – of Promethean or apostolic type.

KEYWORDS: spiritualism, ontology, philosophy of history, modernizing Romania, Vasile Goldiș.

Introducere

Ca bursier al Episcopiei Ortodoxe Române din Arad, Vasile Goldiș a obținut diploma de licență în litere și istorie, după un parcurs academic în cadrul universităților din Viena și Budapesta, în anii 1881–1885. În perioada studenției activase în cadrul societăților studențești *Petru Maior* și *România jună*, și fusese frământat de toate marile probleme filosofice expuse lui direct sau prin intermediul cursurilor de drept, istorie și lingvistică. În atmosfera spirituală a

¹ Dr. în filosofie, prof. univ. La Departamentul de Științe Sociale și Filosofie al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, Arad; membru al Grupului de Cercetări Multidisciplinare de Istoria Științei, coordonat de DIS/CRIFST al Academiei Române.

„secolului naționalităților”, Vasile Goldiș și-a asumat idealurile naționale, iar în lumina „chestiunii sociale” care frământa întreaga Europă – cele populare, dialogând fără rețineri cu forțe sociale ce le-au reprezentat dar cu care nu a ajuns la unison.

Consemnările în jurnalul său de tinerețe reliefează înclinația studentului meditativ spre reflecții privind sensul vieții omului, relația dintre libertate și legile firii, rațiunile istoriei și temeiurile obiective ale societății, forțele diriguitoare ale progresului organismelor sociale, valorile călăuzitoare ale societăților umane, factorii care coagulează grupurile sociale și le măresc puterea de viață și de dezvoltare, principiile morale și rolul credinței în societate. Interogațiile filosofice au rămas constante ale întregii sale vieți.

Elaborările filosofice ale gânditorului au luat forma unor studii, articole, cuvântări omagiale, discursuri, eseuri sau, foarte frecvent, enunțuri și analize de principii în contexte descriptive foarte diferite. Scrierile lui Goldiș relevă o atitudine și o perspectivă holistă coerentă ce, în fond, i-a călăuzit deciziile în cadrul acțiunilor practice din întreaga sa viață.

A fost profesor de latină și de istorie, și a luat în serios sarcinile educării copiilor, scriind manuale dar și studii în reviste de cultură din Transilvania. Conținutul lor este dovada deschiderii intelectuale multilaterale ale unui autor care, fără a fi major, a dat substanță generației de intelectuali români ai vremii.

Perspectiva filosofică asupra lumii

Curentul filosofic dominant era pe atunci, cum știm, *spiritualismul*. În acest cadru de gândire, Vasile Goldiș a considerat ca determinante bogăția sufletească și calitatea deprinderilor sufletești și morale: „nu bogăția de măsline și ulei i-a făcut pe greci dascălii neamurilor, ci bogăția lor sufletească și neastâmpăratul dor de a descoperi și a înfățișa frumosul prin artă”². O anumită esență umană și a popoarelor au fost văzute ca *a priori* vieții reale. Totuși, autorul nu putea să rămână aici. Contradicția esențialism-existențialism este evidentă atunci când scria: „De-am fi porci, idealul nostru cel mai sublim ar fi troaca cu lături și un sac de cucuruz”³.

Cum acțiunile asupra componentelor materiale ale vieții erau destul de puțin eficiente, nici Vasile Goldiș nu putea decât să se concentreze asupra calităților sufletești ale omului sau ale organismului social din care acesta face parte: acestea îi determină puterea

² Vasile Goldiș, „Arta”, în *Tribuna poporului*, nr. 230, anul VI, 1902, p. 3.

³ *Ibidem*.

de viață, ca lege fundamentală în evoluția socială. Raportându-se la cugetările lui Marc Aureliu, Vasile Goldiș considera că principiul dominant din sufletul omului sau al poporului își va urma cursul firesc, fără a simți atracții față de impulsurile materiei subordonate iar piedicile materiale ce i se pun în cale îl vor întări și mai mult. În consecință, gânditorul însuși se încadra în orientarea filosofică idealistă, în sensul curat al cuvântului, susținând că promovarea supremației valorilor sufletești determină capacitatea indivizilor de a subordona interesele lor personale celor ale obștii din care fac parte și că idealismul „este singurul principiu care înalță neamurile și poate să producă adevărata fericire omenească pe pământ. Sunt mai presus cele sufletești, decât cele trupești și istoria întregii omeniri dă de minciună învățăturile acelor care susțin că cea mai de căpetenie năzuință a popoarelor are să fie îmbogățirea materială, căci niciodată bogăția nu întărește virtutea, ci virtutea produce bogăția, aceasta deci s-o avem și vom avea toate celelalte.”⁴

În acest fel a înțeles Vasile Goldiș raportul dintre suflet și corp, spirit și materie, ideal și material, valori spirituale și acțiune politică.

„Ontologia”

Concepția despre lume – căci nu este vorba propriu-zis despre ontologie – a lui Vasile Goldiș se înscrie în perimetrul acumulărilor științifice contemporane lui. Astfel, lumea prezintă o diversitate de forme de manifestare infinite cantitativ și calitativ – pe coordonatele spațiului, nu are început și nici sfârșit în timp, generează noi și noi stări în evoluția infinită. În lumea reală stăpânesc legi obiective, invincibile și veșnice, acționează serii de cauze și efecte, se îmbină necesitatea apariției de noi manifestări cu întâmplarea, există o ordine principală ce nu exclude fenomenele aleatorii. Lumea este într-o continuă transformare, evoluție și progres, care se derulează corespunzător unor legi obiective, de felul: *Non datur saltus in natura; de la simplu la complex; de la puțin la mai mult; de la ușor la mai greu*. „Nimic nu se poate împotrivi legilor firești. Ori te potrivești lor ori te nimicești. *Tertium non datur*” – considera Vasile Goldiș⁵. Omul și societatea sunt componente integrate, adaptabile acestei lumi corespunzător legilor obiective: „Și dacă în lumea oamenilor multe

⁴ Vasile Goldiș, „Cuvânt de deschidere a adunării generale a Societății pentru fond de teatru român, Caransebeș – 8 noiembrie 1913”, în *Revista teatrală*, Brașov, II, nr. 1, 1914, pp. 3–6.

⁵ Vasile Goldiș, „Sufragiul universal în monarhia austro-ungară” în *Tribuna*, Arad, IX, 218, 23 nov. – 6 dec., 1905, pp. 1–2.

fenomene par fără lege ori produse prin pură întâmplare, este, într-adevăr, numai aparență, este că mintea mărginită nu a pătruns încă toate legile vieții omenești. Toate în lumea aceasta își au rațiunea lor, numai că noi nu avem pentru toate rațiune.”⁶

În ceea ce privește existența socială – aceasta înfățișează gama infinită a unei dezvoltări spre ființarea cât mai desăvârșită. Dar soarta nesfârșitelor societăți, care s-au succedat și care vor apărea pe fața pământului, este marcată oricând de o lege fundamentală, implacabilă, a vieții: „ele se nasc, ele trăiesc și mor”⁷. Orice om și orice grupare de oameni, care simt că aparțin unui organism social, sunt reglați de legea inexorabilă a vieții prin determinarea afirmării, a creșterii puterii de adaptare, de răspândire și a desăvârșirii prin lupta pentru existență. Rațiunea este instrumentul cel mai eficient al omului în eforturile sale pentru a se afirma și a exista, permițându-i să-și amplifice potențialul de a se elibera de sub robia naturii și de a deveni stăpânul acesteia. S-a produs astfel o radicală deosebire între evoluția socială a omului și evoluția ființelor negânditoare, în sensul că societatea omenească evoluează stăpânind natura și pe sine, în timp ce oricare animal va fi dominat de natura din care face parte. Legea vieții impune oamenilor, ca indivizi, și organismelor sociale, ca întreguri cu identitate specifică, adoptarea unor drumuri evolutive tot mai favorabile afirmării, răspândirii și desăvârșirii vieții, iar calea optimă spre această finalitate este creșterea puterii de stăpânire a naturii de către om pentru dezrobirea omului.

Apariția și succesiunea, de-a lungul istoriei, a noi și noi forme de organizare a oamenilor, a noi organisme sociale sunt determinate de trei factori principali, a căror acțiune se împletește în orice epocă istorică cu condiții secundare și adesea aparținătoare hazardului, rezultând seria infinită de formațiuni sociale, progresul neconținut al acestor diversificate structuri și forme de organizare socială spre realizarea misiunii supreme a omenirii. Acești factori fundamentali sunt:

1. *Raportul dintre om și natură*, care, în istorie, datorită dezvoltării tehnicii, a instrumentelor de producție, a creșterii productivității și eficienței muncii, a accesului tot mai larg al omului la noi resurse naturale – adesea în condiții ostile –, a condus la creșterea libertății omului în raport cu natura, la o tot mai controlată stăpânire a acesteia, la ușurarea traiului.

⁶ Vasile Goldiș, „Avertisment”, în *Tribuna*, nr. 267, anul IX, 1905.

⁷ Vasile Goldiș, „Tara si popor”, în *Vasile Goldiș. Scrieri social-politice și literare*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie de Mircea Popa și Gheorghe Șora, Editura Facla, Timișoara, 1976, p. 223.

2. *Raportul dintre om și om* a evoluat în sensul adoptării de noi forme de organizare în cadrul organismelor sociale, prin care se atenuează relațiile de încălcare a demnității umane, de exploatare a omului prin om, de afirmare a respectului acordat drepturilor naturale ale omului. Tendința de evoluție a raporturilor dintre oameni la scară istorică este aceea de a se afirma cu tot mai multă vigoare valorile general umane în modelarea ordinii sociale, începând cu dreptatea, libertatea, echitatea, egalitatea, frățietatea, adevărul. Aceste valori, urmare a puterii de viață și a luptei oamenilor, se impun treptat, lăsându-și amprente asupra creării de noi instituții, de noi organizații, conducând la apropierea omului de om, la afirmarea tot mai viguroasă a solidarității și a păcii sociale în noile organisme sociale apărute succesiv în istorie. *Valorile* sunt cheagul care adună și menține oamenii în organizații, în organismele sociale atât de diversificate, conducând la întărirea solidarității lor, în sensul realizării prin muncă, prin acțiune a misiunii specifice.

3. *Raportul dintre om și absolut*, care este factorul fundamental în raport cu primii doi, deoarece acesta corespunde nevoilor sufletului omenesc de a se lămurii în privința cauzei inițiale și a scopului final al existenței umane. În acest raport, locul rațiunii, al intelectului îl ia credința, care întotdeauna este de natură religioasă. Or, istoria demonstrează că întotdeauna credința a avut asupra sufletului omenesc și, astfel, asupra vieții omenești o forță incomparabil mai covârșitoare decât adevărurile dobândite prin cunoașterea rațională sau prin experiența de viață. Vasile Goldiș era convins că: „credințele au primat și primează întotdeauna toate celelalte resorturi motrice ale acțiunilor omenești și toate epocile de hotărâtoare avânturi ale omenirii se vor afla în funcțiune de răscolirea energiilor credinței. Este, deci, cel mai mare interes pentru civilizația umană ca această categorică trebuință a sufletului omenesc să fie utilizată în scopul suprem al omenirii și adusă în concordanță cu ceilalți doi factori principali ai vieții omenești”⁸.

Cei trei factori acționează împreună, influențându-se reciproc, și „rezultatul influențării lor asupra vieții constituie ceea ce numim *civilizația* umană. Gradul de progres al civilizației oricărei formații sociale este determinat prin măsura în care raporturile din întrebare îndeplinesc misiunea lor de a apropia pe om de scopul suprem. Acest scop însă se va apropia și deci civilizația umană va progresa majorând

⁸ Vasile Goldiș, „Societatea de mâine”, în *Societatea de Mâine*, nr. 3, anul I., 1924, p. 6.

gradat și neîncetat posibilitatea exploatării utile și rezonabile a naturii prin om, micșorând gradat și neîncetat raportul dintre sufletul omenesc și absolut, spre facilitarea celor două condiții esențiale ale progresului civilizației”⁹.

Corespunzător situațiilor rezultate din acțiunea celor trei factori pot fi desprinse trei tipuri de culturi: *cultura materială*, care vizează situația raportului dintre om și natură; *cultura socială*, care vizează situația raportului dintre om și om; *cultura morală*, care vizează situația creată de raportul dintre om și absolut în cadrul fiecărui organism social. Ca și cei trei factori, culturile aferente lor se corelează, progresează adesea în ritmuri individuale diferite putând să apară disfuncții, dizarmonii. Evident, considera Vasile Goldiș, starea dezirabilă ar fi armonia lor desăvârșită și progresul lor neîntrerupt. Sensul general al progresului civilizației umane și al culturii este dirigit de cultura morală, de componentele sufletești ale organismelor sociale, nu de cele materiale¹⁰.

Cultura, împreună cu politica, sunt cele două elemente integrate în evoluția socială. Cultura vizează cunoașterea naturii – materie și spirit – și a tuturor tainelor ei, pentru a le exploata în direcția înlesnirii vieții omului pe pământ, în timp ce politica este „arta de a găsi și a aplica măsurile și metodele cele mai prielnice împreunei-viețuiri a oamenilor”¹¹. Ambele înseamnă lupta oamenilor, corespunzător legii fundamentale a vieții, pentru a-și realiza misiunea și amândouă se subordonează aceluiași scop: înlesnirea vieții omului pe pământ. În timp ce cultura este cea care modelează relațiile oamenilor cu natura, politica este cea care determină raporturile oamenilor în societate și raporturile organismelor sociale între-olaltă. „Prin cultură omul se dezrobește treptat din robia naturii, prin politică omul se dezrobește treptat din robia oamenilor. Procesul dintâi este culturalizare, cel de-al doilea este civilizare. Contrariul culturii este ignoranța, contrariul civilizației este barbaria”¹².

Evoluția progresivă spre o tot mai mare descătușare a oamenilor de sub robia naturii și de sub aceea a omului este neîncetată – fapt ce implică nenumărate și dureroase jertfe făcute de oameni. Răspândirea și asimilarea culturii de către cei guvernați micșorează posibilitățile de înrobire, de încălcare a demnității umane și a drepturilor naturale ale omului. În acest fel politica, prin nenumărate lupte, devine tot mai

⁹ *Idem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Vasile Goldiș, „Politica și cultura”, în *Transilvania*, 1929, p. 969.

¹² *Idem*, p. 969.

civilizatorie, în măsura pătrunderii culturii în masele guvernate prin politică, cultura devenind suportul civilizației, „ale cărei condiții de prosperare sunt opuse celor ale naturii fizice, fiindcă natura progresează prin suprimarea celor slabi, iar omul progresează, dimpotrivă, prin ocrotirea celor slabi, ceea ce constituie sâmburele civilizației”¹³.

Perfecționarea raporturilor dintre om și natură, om și om, om și absolut în interesul civilizației umane condiționează progresul organismelor sociale și deplina libertate a acestui progres. Vasile Goldiș credea că: „Oricine va înțelege că împiedicarea scrutării tainelor naturii în scopul de a o subjugă omenirii, precum și oprirea doctriinelor și experimentelor sociale în scopul de a micșora treptat și în urmă a desființa integral exploatarea omului prin om, precum și siluirea raportului dintre om și absolut sub orice pretexte la aparență rezonabile, constituie o veritabilă crimă la adresa civilizației umane. Libertatea desăvârșită a vieții și a tuturor manifestărilor ei este soarele, care coace fericirea omenirii”¹⁴.

În acest fel evoluția diferitelor organisme sociale ce compun umanitatea, se derulează în direcția răspândirii, afirmării și desăvârșirii vieții iar calea cea mai favorabilă atingerii acestui scop este culturalizarea și civilizarea, împreună cu apropierea sufletului omului de absolut. Spre deosebire de evoluția societăților de animale, care progresează extensiv și limitat, organismele sociale au capacități de a progresa calitativ, intensiv și nelimitat. Vasile Goldiș nu se îndoia că societatea umană, în ansamblul ei, evoluează spre o civilizație planeară, a universalului, spre unificare la scară mondială; oamenii se vor reuni într-un organism planear, în care între individul singular și organismul social universal, instituțiile mijlocitoare vor fi statele naționale și comunitățile naționale istoricește constituite. Toate aceste entități se vor afirma ca egale în drepturi și cu egale îndatoriri în marea democrație a lumii, iar fiecare individ din omenire va avea conștiința luminată de maximul civilizației. Deși indivizii, organizațiile, organismele sociale, statele sau națiunile vor rămâne trecătoare, legea care determină firul vieții fiecăruia, în orice loc și în orice etapă istorică, rămâne aceeași, neschimbată și veșnică.

Ontologia generală, în special cea socială, așa cum a fost schițată mai sus prin valorificarea implicită a unor mesaje filosofice răzlețe din articole și studii publicate în diferite etape ale vieții sale de către Goldiș, a servit ca suport teoretic pentru activitatea

¹³ *Op. cit.*, p. 969.

¹⁴ *Ibidem*, p. 5.

sa practică, politică, pentru întemeierea deciziilor istorice și justificarea alegerii procedurilor sau mijloacelor de ducere la îndeplinire a acestor decizii. El era pe deplin conștient că acele organisme sociale, națiuni, organizații sau state care nu se pot adapta eternei legi a vieții și civilizației „se ofilesc, se osifică, decad ori chiar se desființează”¹⁵. În acest context, rolul personalităților istorice este unul nu atât mesianic, cât de factură eroică, prometeică sau de păstorire – în sens biblic, care implică luptă dură până la sacrificarea vieții, dăruire totală întreținută de stilul de raportare a sufletului la absolut și de iubire a aproapelui –, sau în sens laic, de solidarizare totală cu semenii, dusă până la anularea intereselor personale sau private. Marii conducători, creatorii geniali și inovatorii sunt pilde de luptă și de sacrificiu, de solidaritate cu generațiile ulterioare vieții lor.

Concepția filosofică asupra istoriei

Vasile Goldiș este autorul mai multor lucrări de istorie – inclusiv universală, de manuale de istorie, demonstrând o deschidere spirituală către universalitate, o vocație pentru reflecții asupra fundamentelor istoriei umanității, pentru demersuri hermeneutice specifice filosofiei istoriei.

Referindu-se la propria profesiune de credință privind supremul scop al omenirii, în anul 1924, ilustrul gânditor român se exprima, cu ușor regret, că a expune și a fundamenta științific această concepție ar pretinde mai multe volume. „Eu însă scriu un articol – mărturisirea Goldiș, și nici nu cred că îmi va fi dat vreodată să așez și să expun în sistem credințele mele referitoare la organisme sociale omenești. Fixez și acum numai adevărurile generale pe care se întemeiază credința mea și deocamdată las mai mult să se ghicească soluțiile atâtor probleme capitale...”¹⁶.

Vasile Goldiș a elaborat răspunsuri la probleme specifice filosofiei istoriei, precum: Care este sensul și misiunea popoarelor, organismelor sociale în viețuirea lor pământească? Care sunt rațiunile ultime, temeiurile sau legile generale ale evoluției formațiunilor umane? Ce raport este între particular și universal în dezvoltarea istorică a popoarelor? În ce constă relația dintre cultură și civilizație, între viața spirituală și cea materială a societății? Dar cea dintre evoluția și progresul societății? Care sunt criteriile progresului? Care sunt

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Vasile Goldiș, „Societatea de mâine”, în *Societatea de Mâine*, nr. 3, anul I, 1924.

metodele și limitele cunoașterii istoriei? În ce constă utilitatea științelor istorice și a filosofiei istoriei? etc.

În spiritul *pozitivist* evidențiat și în reprezentarea sa ontologică, Vasile Goldiș a ajuns la convingerea că temeiurile vieții poporului român din ultimele două milenii nu stau în evenimentele istorice succesive ci sunt, în fond, legile firești ale tuturor istoriilor omenești. Mulțimea de formații sociale ce au ființat în istorie prezintă „gama infinită a unei dezvoltări spre ființarea lor mai desăvârșită. Soarta nesfârșitelor societăți omenești care au trăit în lume ori vor mai trăi a fost și va fi infinit de variată, dar legea fundamentală a ființei lor a fost și rămâne veșnic una și aceeași: fie cea mai primitivă hoardă rătăcitoare pin pustiuri ori neamul eschimoșilor din eternele înghețuri, fie minunatul imperiu al romanilor ori uimitoarea alcătuire a acelei noi națiuni ce se naște în vederea ochilor noștri făurindu-și puternicul stat american între două oceane, toate acestea urmează legea vieții și nu pot ieși de sub puterea acestei legi, ele se nasc, ele trăiesc și mor”¹⁷. Așadar, istoria societății este diriguată de legi obiective, inexorabile; astfel de legi coordonează acțiunile istorice. Spre deosebire de evoluția societăților de animale, care sunt stăpânite de natură, societățile umane evoluează utilizând rațiunea și, sub coordonarea spiritului, credinței, valorilor universale, au loc dominarea naturii, perfecționarea relațiilor dintre oameni prin realizarea tot mai extinsă a idealului de dreptate, prin întărirea solidarității dintre oameni.

Legea vieții impune organismelor sociale (popoare, neamuri, națiuni, state etc.) o evoluție graduală spre a-și crea condiții tot mai favorabile răspândirii și desăvârșirii vieții, fapt posibil prin dezvoltarea culturii materiale, sociale și morale, care va dezrobi oamenii, popoarele, va crea condiții pentru afirmarea drepturilor lor naturale.

O formație socială este compusă din indivizi care, în absența unor forțe de coagulare, de solidarizare a lor în organizații, instituții, în organisme sociale coezive, nu reprezintă nimic. Evoluția istorică a demonstrat că „viața omenească este mai asigurată și mai ușoară în societate, decât solitară”¹⁸. Cu cât o societate este mai avansată pe scara progresului, cu atât ea va fi mai coezivă, mai încheată, mai capabilă de a domina natura, de a se adapta la condițiile noi, de a-și ușura traiul, oamenii vor fi mai solidari și mai mulțumiți de gradul de dreptate atins. În același timp, indivizii ce o alcătuiesc vor fi mai dependenți de mersul organismului social. „Nu putem urca scara

¹⁷ Vasile Goldiș, *op. cit.*, p. 223.

¹⁸ Vasile Goldiș, „Cuvânt rostit la constituirea Asociației arădene pentru cultura poporului român”, în *Românul*, nr. 242, anul IX, 1920.

civilizației decât după ce am învățat și în măsura în care am învățat a suporta această strâmtorare și această restrângere a individualității noastre în cadrele organismului social, care patronează viața și fericirea noastră”¹⁹.

Dezvoltarea societății nu este condusă de rațiune; liantul sau cheagul care reunește oamenii într-un organism social nu este *rezonul*, ci crezul, sentimentele, nădejile și alte forțe psihice, spirituale, pe care le posedă oamenii într-o etapă istorică. Fiecare popor, fiecare organism social este orientat de o idee dominantă specifică momentului istoric, care are funcția de cheag, de forță sintetizatoare a energiilor umane individuale sau de a da imbold oamenilor înspre a se asocia sub cupola diriguitoare a acelei idei. Astfel de idei și forțe sintetizatoare sunt în special religia, ideologiile în general, educația. Când aceste idei conducătoare se vor fi concretizat în devenirea lor istorică, atunci ele vor face loc altora noi, corespunzătoare nevoilor omenirii, noului *duh al istoriei*. Referindu-se la societatea contemporană lui, la evoluția specifică a poporului român, Vasile Goldiș remarcă faptul că ideea conducătoare ce animă energiile poporului român este ideea națională; aceasta vizează întărirea sentimentelor de solidaritate a românilor, valorificarea tuturor forțelor spirituale și materiale menite să conducă la afirmarea conștiinței lor naționale, la făurirea statului național unitar. „Istoria – scria Vasile Goldiș – a adus iarăși aminte celor puternici, că nu este împărăție dăinuitoare fără de aceea care își are ființa adâncită în sufletele oamenilor care trăiesc într-însa, iară lumina și căldura și nutremântul sufletului roditor de viață și de putere este libertatea națională”²⁰. Realizarea actului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia, urmare a hotărârii Marii Adunări Naționale a românilor, are astfel de rațiuni istorice, este o consecință a logicii istoriei naționale și universale. Temeiurile marilor evenimente istorice sunt urmate instinctiv de popoare, care ajung la recunoașterea necesității de a sintetiza libertatea individuală cu cea națională într-o solidaritate mai extinsă a societății omenesti. Constatând că în toate statele civilizate, contemporane lui Goldiș, libertatea individuală este desăvârșită sau pe calea desăvârșirii, nu aceeași apreciere poate fi făcută referitor la libertatea națională – o libertate ciuntită sau încătușată. Ideea națională, *duhul cel nou al vremurilor* sunt forțele spirituale ce animă popoarele spre descătușarea acestei libertăți, astfel încât națiunile să devină libere, indepen-

¹⁹ *Ibidem*, p. 56.

²⁰ Vasile Goldiș, „Război și pace”, în *Românul*, VII, 1918, 4–17 noiembrie, p. 1.

dente, egale în drepturi și solidarare. Se creează astfel condițiuni pentru încheierea mării uniri a tuturor popoarelor într-o mare familie, cuprinsă într-un stat universal, ce va fi cârmuit de o concepție superioară pe scara civilizației și un garant al creșterii fericirii omenești pe pământ”²¹.

Problema rolului condițiilor materiale în raport cu cele spirituale, în dezvoltarea societății, este soluționată de Goldiș de pe pozițiile idealismului obiectiv. „Popoarele, susținea el, nu se conduc prin rezon, ele se conduc prin sentimente, opinii și credințe. Mânate de credință, cetele nomade din pustietățile Arabiei au întemeiat imperii strălucitoare; împinse de credință mulțimile creștine s-au îmbrăcat în zale pornind spre Ierusalim și murindu-i credința s-a prăbușit Roma”²². Nu bogăția în corăbii, măslina și ulei i-a făcut pe vechii greci dascălii popoarelor, ci bogăția lor sufletească, neastâmpăratul lor dor de a descoperi, de a crea. În general istoria demonstrează că înălțarea popoarelor este identificată în acele epoci în care sunt îndrăgite deprinderile și valorile spirituale, sufletești. Idealurile asumate de organisme sociale se impun prin legea supremă a firii, generând perfecționarea omenirii. Scara idealurilor parcurse de neamuri și popoare reprezintă conținutul esențial al zbuciumărilor acestora. Civilizațiile rezultate nu sunt altceva decât rezumatul idealurilor care au încălzit sufletele omenești pe parcursul istoriei”²³. Prin urmare, rațiunile cârmuitoare în istorie sunt de esență spirituală, sunt idei dominante ce pun stăpânire pe sufletul mulțimilor, în funcție de care urmează a se extinde solidaritatea acestora în acțiunile istorice realizându-se o apropiere treptată a omenirii de idealul de dreptate.

De pe aceste poziții, Vasile Goldiș a formulat critici la adresa concepțiilor materialiste asupra istoriei, în special a celei de tip marxist, pe care o încadra în categoria utopiilor, a „ipotezelor moarte”²⁴. Superstițiile concepției materialiste se întemeiază pe aparențe orbitoare, pe consacrarea egoismului individual ca rost al vieții omenești pe pământ. Vasile Goldiș nu a negat rolul intereselor materiale ale indivizilor, nici importanța muncii ca factor de creștere a avuției și bunăstării, nici rolul producției, schimbului și distribuției bunurilor materiale; nu a omis din explicațiile, interpretările făcute nici rolul factorilor geografic și etnografic (demografic). Dimpotrivă,

²¹ Vasile Goldiș, „Cuvântare la Adunarea de la Alba Iulia”, în *op. cit.*, pp. 171–172.

²² *Ibidem*, p. 56.

²³ Vezi Vasile Goldiș, *Școala cea bună*, în *op. cit.*, Brașov, 1925.

²⁴ Vezi Vasile Goldiș, „Societatea de mâine”, în *Societatea de Mâine*, nr. 3, anul I, 1924, p. 5.

el considera că relațiile economice, ca și condițiile vieții materiale ale oamenilor, au fost în toate timpurile și vor rămâne de-a pururi drept „axa organizațiilor omenești, dar raporturile sociale care se grefează pe diferite forme ale producției se impun prin gradul și felul de evoluție a spiritului, care produce astfel idealurile alternative ale istoriei. Omul transformă substanța materială în forță imaterială. Evoluția acestor idealuri indică o lume ondulatorie, dar, neîndoienic veșnic ascendentă spre tot mai multă dreptate, libertate și iubire de oameni”²⁵. Neîntrerupta dezvoltare a economiei, științei, culturii, a organizațiilor sociale și a umanității în ansamblu este guvernată de legi obiective – *legi ale firii*, specifice domeniilor respective, de legea vieții caracteristice oricărui organism social, de legități ale istoriei și, mai presus de toate, de factorii spirituali. Cei mai importanți factori propulsivi ai dezvoltării societății au fost și vor rămâne întotdeauna Biserica și Școala, prin propagarea credinței și culturii, ca surse – dacă acționează împreună, de mărire a popoarelor.

„Se nasc și pier neamuri în lume. Viața fiecăruia este câte un răvaș în cartea infinită a destinului omenească”²⁶. Dar seria infinită a formațiilor sociale, a organismelor sociale are un sens ascendent, progresiv, de apropiere graduală de ideal. Progresul civilizației, al societății în ansamblu, constă în mărirea neîntreruptă a posibilităților organismelor sociale de a domina rezonabil natura, în creșterea gradului de dreptate în societate, fundamentată pe solidaritate și pe preceptul iubirii creștine, în apropierea gradată și neîntreruptă a sufletului omenească de absolutul divin. Istoria neamurilor aduce cele mai grăitoare dovezi în privința faptului că felul în care oamenii își rezolvă raporturile lor cu absolutul divin primează întotdeauna toate celelalte resorturi motrice ale acțiunilor omenești și reprezintă indicele fundamental al gradului de solidaritate, de progres al oricărei formații sociale. Organismele sociale, seminiile, națiunile și statele mai coezive, mai solidare, mai desăvârșite în plan spiritual, evoluează spre mărire și glorie, spre treptele supreme ale civilizației, în timp ce acele organisme sociale care propagă materialismul, egoismul, dezbinarea, evoluează în sensul ofilirii, ele decad și pot chiar să dispară.

Progresul societății nu este liniar, nici mecanic. Componentele societății, cele trei tipuri de cultură (materială, socială și morală), națiunile sau statele progresează inegal, în ritmuri diferite și interdependente. Idealul, atât la scara unui organism social cât și la scara

²⁵ Vasile Goldiș, „Statul universal”, în *Observatorul politic și social*, nr. 9, anul I, 1930.

²⁶ Vasile Goldiș, „Moșii”, publicat postum în *Vatra*, II, 1972, nr. 17, pp. 13–14.

umanității, ar fi armonia desăvârșită a progreselor înregistrate de componentele culturii și civilizației oricărei societăți. Realitatea însă oferă un cu totul alt spectacol – mult îndepărtat de parametrii ideali. Aceeași realitate a mersului dezvoltării societății evidențiază faptul că treapta de progres, gradul de fericire sau de nefericire a oamenilor sunt în funcție de „măsura în care părtașii oricărei societăți sunt conștient pătrunși de solidaritatea ce trebuie să-i împreune în calea ducătoare spre fericirea tuturor”²⁷. Conotația conceptului de solidaritate vizează nu numai generația oamenilor dintr-un organism social concret, ci mai ales succesiunea generațiilor, adică solidaritatea cu strămoșii, ale căror vieți și idealuri trebuie continuate, și cu cei care vor veni. Vasile Goldiș considera că solidaritatea dintre trecut și viitor este mai puternică decât solidaritatea celor ce trăiesc împreună²⁸ – fapt rezultat din primatul spiritului în determinarea mersului istoriei. În orice caz, afirmarea oricărui organism social, a oricărei națiuni pe parcursul istoriei universale a neamurilor este în funcție de intensitatea conștiinței sale; aceasta mărindu-se „cu termometrul sentimentului de solidaritate a unității. Gradul acestui sentiment definește jaloanele diferitelor etape și epoci în viața neamurilor, gloria și mărirea lor, decadența, mizeria ori chiar disoluția și absorbirea de alte unități viabile”²⁹. Intensitatea sentimentelor de solidaritate între membrii unui grup social și a grupului respectiv cu înaintașii, ca și cu cei ce vor fi, sporește eficiența voinței colective, germinează noii pași înainte pe scara progresului social.

Istoria se derulează în direcția realizării unității sufletești la nivelul întregii omeniri. Așa cum în timpurile vechi trecerea de la barbarie la civilizație s-a produs prin dezvoltarea vieții sufletești și prin acceptarea aceluiași ideal de către fiecare popor sau cum astăzi idealurile capabile a acționa asupra sufletelor popoarelor le fac să prospere, tot astfel și în viitor forța unificatoare a valorilor spirituale va extinde și va adânci solidaritatea până la scara întregii umanități. Domnia armoniei, a păcii și dreptății în întreaga lume va fi rezultatul evoluției spiritului omenesc, „fiindcă materia în sine este moartă și tot ce înseamnă progres uman este progres al spiritului”³⁰. În condițiile mondializării economiei, ale participării și agregării milioane de oameni în cicluri de producție și consum, care străbat

²⁷ Vasile Goldiș, „Cuvânt rostit la instalarea episcopului Grigorie Comșa”, în *Biserica și școala*, nr.30, anul XLIX, 1925, p. 1.

²⁸ *Idem*.

²⁹ Vasile Goldiș, „Conștiința națională”, în *Transilvania*, 57, 1926, nr. 10.

³⁰ Vasile Goldiș, „Statul universal”, în *Observatorul politic și social*, nr. 9, anul I, 1930, p.5.

toate frontierele statelor suverane, ale dezvoltării conștiinței de sine a maselor, se ridică o nouă problemă pentru viitorul națiunilor și al omenirii în ansamblu: dacă nu vrem surparea civilizației și căderea ei în barbarie, atunci cum ar trebui clădită organizarea universală a omenirii?

În acord cu mari spirite contemporane lui (de exemplu: Bertrand Russel, E. Durkheim, H. G. Wells, N. Titulescu, C. Bouglé, Lucian Romier, W. Wilson) și pornind și de la înțelegerea temeinică a consecințelor catastrofale ale conflagrațiilor mondiale după cum și prevăzând, spre sfârșitul vieții sale, posibilitatea reală a declanșării unui nou război mondial pustiitor, Vasile Goldiș a prefigurat înființarea unui stat mondial sau a unui stat universal, scriind că „astăzi solidaritatea efectivă a omenirii depășește toate cadrele prestabilite. Adică, mai precis formulat: nevoia acestei solidarități. Orientarea civilizației noastre spre internaționalism este mai presus de orice îndoială. Organizarea unitară a omenirii nu mai este o utopie. Dacă ea se va realiza în curând ori peste veacuri și dacă se va cere ca omenirea în acest scop să aducă noi jertfe de sânge ori se va face prin evoluție pașnică, este o altă chestiune”³¹. Formarea statului universal pe calea vreunei noi cuceriri a lumii de către o superputere nu va fi calea corespunzătoare solidarității umane, fiindcă aceasta pretinde o realizare exclusiv prin forța spiritului.

Spiritul vremii, considera Goldiș, impune irezistibil încercarea organizării universale a omenirii, care va conduce, prin numeroase peripeții istorice, la întruparea statului mondial. Un astfel de stat planetar va veni datorită revendicărilor din partea conștiinței tot mai clare și mai vii a națiunilor, a solidarității umane. Instituirea statului universal nu va desființa națiunile, precum nu va desființa indivizii, ci „dimpotrivă, el va asigura și unora și altora deplinătatea posibilităților de afirmare prin ființa lor specifică, în interesul tuturor. Statul universal, prin eliberarea desăvârșită a științei, va stăpâni în măsură crescândă natura, și prin luminarea desăvârșită a conștiinței va fi stăpânit de binele tuturor”³². Propagarea valorilor și culturii universale, educația realizată pe căi instituționale, puterea credinței religioase reprezintă calea istorică spre edificarea statului universal. Atunci va veni vremea când spiritul uman va fi învins fiara din oameni. Dar instituirea statului umanității nu înseamnă încheierea istoriei, a dezvoltării societății umane. Aceasta, deoarece și în acea etapă vor

³¹ *Idem.*

³² *Ibidem.*

germina noi probleme, pe care oamenii și organizațiile lor vor trebui să le rezolve. Cum spiritul omenesc este capabil de o perfectibilitate infinită, rezultă că acesta va fi capabil să se adapteze, să găsească soluții acelor probleme pe care astăzi nici măcar nu le putem configura. În orice caz, procesul de unificare a conștiințelor omenesci, de întărire a sentimentelor de solidaritate la scară planetară, este neîntrerupt și constituie o făptuire a sufletelor; iar desăvârșirea solidarității oamenilor și națiunilor se va produce în măsura în care va birui în lume iubirea aproapelui”³³. Conștiința solidarității va lucra în taină pentru biruința definitivă a dreptății în lume, va țese sensul și rezultatele proceselor dezvoltării viitoare a societății umane.

Referindu-se la utilitatea istoriei – ca știință, și a filosofiei istoriei, Vasile Goldiș considera că „istoria este memoria neamurilor”. Or, conform datelor psihologiei, memoria este o componentă principală a sufletului, implicit a celui colectiv. „Istoria luminează cărările vieții neamurilor”, scria gânditorul³⁴. Cunoscându-și trecutul, oamenii și popoarele pot anticipa viitorul lor, pot stăpâni cu mai multă ușurință prezentul și-și pot realiza cu pași mai siguri misiunile supreme. Mesajul lui Goldiș către contemporanii săi era acela de a nu fi uitați cei morți, nici tradițiile și obiceiurile străbune, tocmai pentru ca cei prezenți să nu cadă sub tirania timpului actual.

Vasile Goldiș pornea de la constatarea că societatea viitorului se plămădește prin cea de azi, iar aceasta din urmă este produsul evoluției istorice, rezultatul acțiunii legilor reglatoare ale ființei acelei societăți, al unor rațiuni sau al liniei generale obiective de dezvoltare a spiritului umanității. Toate marile decizii actuale corespund rațiunilor istoriei, drepturilor naturale ale oamenilor și popoarelor, iar soluțiile problemelor capitale cu care se confrunta națiunea română corespund unei logici a istoriei în ansamblu. În acest spirit, înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 reprezintă „o pretențiune a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămislirea sa și până astăzi, a rămas unul și etnicește, posedând, între aceleași margini geografice, pământul Daciei lui Traian”³⁵. Ca autor al textului hotărârilor istorice din cetatea lui Mihai, Vasile Goldiș s-a raportat la concepția globală despre istorie prezentată mai sus. În același spirit al filosofiei istoriei, Goldiș argumenta posibilitatea rezolvării legitime a problemei războiului, a provocărilor noi generate de procesul de internaționalizare, de

³³ Vasile Goldiș, „Hristos a înviat!”, în *Voința poporului*, nr. 13, anul IX, 1931.

³⁴ Vasile Goldiș, „Preoții și învățătorii români”, în *Românul*, nr. 225, anul III, 1913.

³⁵ Vasile Goldiș, „Discursul rostit în sala tronului din 14 decembrie 1918”, în *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, pp.131–132.

globalizare a economiei și politicii, demonstrând încă o dată anvergura europeană și universală a personalității sale și umanismul activ ce i-a rânduie în întreaga activitate și viață.

Concluzii

Întreaga construcție teoretică din lucrările lui Vasile Goldiș are un caracter unitar. Ontologia umanului este integrată armonios în concepția despre lume. Ea relevă o imagine idealistă – în sensul etic al cuvântului – despre om și societate. Iar o asemenea imagine nu putea să fie deloc exterioară pozitivismului epocii: încrederea în progresul științei și al materializărilor tehnice nu făcea decât să întărească normativismul etic și activismul politic. Acesta din urmă este, firește, determinat de contextul istoric.

Bibliografie

- [1] Goldiș, Vasile, *Arta*, în *Tribuna poporului*, Nr. 230, anul VI, 1902.
- [2] Goldiș, Vasile, *Cuvânt de deschidere a adunării generale a Societății pentru fond de teatru român*, Caransebeș – 8 noiembrie 1913, în *Revista teatrală*, Brașov, II, Nr. 1, 1914.
- [3] Goldiș, Vasile, *Sufragiul universal în monarhia austro-ungară*, în *Tribuna*, Arad, IX, 218, 23 nov. – 6 dec. 1905.
- [4] Goldiș, Vasile, *Avertisment în Tribuna*, Nr. 267, anul IX, 1905.
- [5] Goldiș, Vasile, *Țară și popor*, în Vasile Goldiș. *Scrisori social-politice și literare*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie de Mircea Popa și Gheorghe Șora, Editura Facla, Timișoara, 1976.
- [6] Goldiș, Vasile, *Societatea de Mâine*, Nr. 3, anul I, 1924.
- [7] Goldiș, Vasile, *Legea învățământului primar*, în *Biserica și școala*, Nr. 37–41, anul XLVIII, 1929.
- [8] Goldiș, Vasile, *Școala cea bună*, în *op. cit.*, Brașov, 1925.
- [9] Goldiș, Vasile, *Teatru Român*, în *Familia*, anul XXXIV, 1898.
- [10] Goldiș, Vasile, *Prin noi înșine!* în *Tribuna* (Arad), XIV, Nr. 38, 1910.
- [11] Goldiș, Vasile, *Disciplina și solidaritatea partidului*, în *Românul*, Nr. 100, anul VIII, 1919.
- [12] Goldiș, Vasile, *Trei fâgărășeni*, în *Biserica și școala*, Nr. 44, anul LIII, 1929.
- [13] Goldiș, Vasile, *Politică și cultură*. Volum apărut sub îngrijirea prof. univ. dr. Vasile Popeangă, Editura Multimedia, Arad, 1993.
- [14] Goldiș, Vasile, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală ASTRA*, Editura Helicon, Timișoara, 1994.
- [15] Goldiș, Vasile, *Scrisori social politice și literare*, Editura Facla, Timișoara, 1976.
- [16] Goldiș, Vasile, *Scrisori social – politice și filosofice*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Marțian Iovan, Editura Dacia, Clu-Napoca, 2007.